

KUN VAIN MIELIKUVITUS ON RAJANA

Susanna Paasonen

Vuonna 1997 Telen, nykyisen Soneran, media-laboratorion johtaja ilmoitti *Helsingin Sanomien* haastattelussa uskovansa vain mielikuvituksen olevan rajana internetin tulevaisuuden tarjonnalle ja kehitysmahdollisuuksille. Sanontaa mielikuvituksesta ainoana rajana on toistettu laajalti teknologiakehityksen uutisoinneissa, erilaisten verkkopalveluiden ja tietotekniikka-alan yritysten julkisuusteksteissä. Niinpä kotisivun rakentaja voi valita sivuilleen taustakuvia tai pieniä animaatioita, joiden yhdistelyssä on niitä tarjoavan palvelun mukaan rajana vain käyttäjän oma mielikuvitus. Microsoftin ohjelmistopakettien ostajalle taas vakuutetaan vain mielikuvituksen asettavan rajat sen käyttömahdollisuuksille.

Puhe mielikuvituksesta ainoana rajana olettaa, ettei mediateknologia tunne rajoituksia, jollaiset saattavat vaivata ihmisajattelua. Teknologia esitetään joksikin muuksi kuin ihmisten suunnittelemaksi ja tuottamaksi: eräänlaiseksi rajattomien mahdollisuuksien mantereeksi, jota käyttäjät voivat kartoittaa kukin yksilöllisten kykyjensä mukaan. Tässä viitekehityksessä vaikkapa ohjelmiston rajatut toimintomahdollisuudet näyttäytyvät käyttäjän rajallisen mielikuvituksen tai teknisten taitojen seurauksina, pikemmin kuin näiden käyttöjen ehtoina.

Toisaalta taas mielikuvitus viittaa luovuuteen, fantasiaan, kykyyn kuvitella jotain aivan ennennäkemätöntä. Mielikuvituksen mahdollisuudet ovat kartoittamattomia ja siksi myös *rajattomia*. Näin ollen lausuma mielikuvituksen rajoista tarkoittaa myös, ettei näitä rajoja itse asiassa ole olemassa – että kaikki on mahdollista (tai, käyttäkseni toista rajattomuuden kielikuvaa, ”vain taivas on rajana”).

Vaikka 1990-luvun ”nettibuumi” onkin suurelta osin haihtunut, kuvataan internetiä yhä tulevaisuuden mediana niin sanomalehtikirjoittelussa, tietoyhteiskuntamuistioissa kuin viihdeteollisuuden tuotteissakin. Kuten muuhinkin ns. uusiin medioihin, internetiin ladataan hyvinkin futuristisia toiveita. Ajatukset mielikuvituksen rajattomuudesta, tulevaisuudesta ja tietoverkkojen mahdollisuuksista näyttävätkin ryhmittäytyvän tiiviisti yhteen.

Journalistiikassa, kirjallisissa, elokuva- ja televisiofiktioissa sekä mediatutkimuksessa vaikutusvaltaisen ja yhä taajaan viljellyn ajatuksen mukaan internet on kyberavaruus, kyberneettinen tilallisuus johon käyttäjä sulautuu ja jossa tämä voi ”matkustaa” tai kehittää uusia, ruumiillisuudesta ja paikantuneisuudesta irrallisia ”virtuaali-identiteettejä”. Oletuksena on, että kun käyttäjän ruumis ei ole kommunikatioissa näkyvä, tämä ”vapautuu” arkisesta paikantuneisuudestaan. Virtuaali-identiteettien tekemisessä rajana kun on vain mielikuvitus.

Ajatukset internetin mahdollistamasta identiteetin leikillisyydestä ja vapaasta muotoiltavuudesta ovat kuitenkin vaikeasti yhdistettävissä niin sanotun populaarin internetin muotoihin, kuten tutkimiini, naisille suunnattuihin verkkosivustoihin, partnerin hakuun keskittyviin treffipalveluihin tai henkilökohtaisiin kotisivuihin, joissa sukupuolen, iän, rodun tai seksuaalisuuden tapaiset kategoriat tapaavat olla hyvinkin jäykkiä. Identiteettien liukuvuutta ja verkkokommunikaation kumouksellisuutta painottavan innostuneen kyberpuheen suhde internetin – ja etenkin www:n – populaareihin käyttöliittymiin onkin lähinnä sattumanvarainen.

Kaiken kaikkiaan on merkillepantavaa, että tavat kuvitella uutta sisältävät aimo annoksen jo ennalta tuttua: kotisivupalvelut kierrättävät omakotitalojen, yksityisomistuksen, yksityisyyden ja perhekeskeisyyden kuvastoja, tavat puhua internetistä kyberneettisenä uutena mediana tuntuvat kaikkuvan kolmen vuosikymmenen takaisen videoliikkeen kyberpuhetta ja kyberfeministiset, ”kolmannen aallon” feministiset manifestit viljelevät runsaasti ”toisen aallon” feministien teksteistä tuttua käsitteistöä. Vaikka kotisivun tekijän ilmaisumahdollisuuksien kenties luvataan olevan rajattomia, kotisivut ovat perin lajityyppimäisiä tuotteita ja eri ihmisten henkilökohtaiset kotisivut muistuttavat suuresti toisiaan. Ihmisruumiin ja teknologian kosketuspintoja pohtivissa fiktioissa taas leikitellään koneen ja ruumiin rajojen sekoittamisella, mutta tuotetut uudet ruumiillisuudet tapavat olla tutun sukupuolitettuja (Springer 1996; Balsamo 1996). Jonkinasteista sukupuolen esittämisen ennalta arvattavuutta liittyynee myös Suomessa seitsemän vuoden ajan järjestettyyn Miss Internet-kilpailuun.

Ei liene yllätys, että kysymykset rajoista, mielikuvituksesta, toistosta ja normeista ovat nousseet keskeisiksi väitöstutkimuksessani, mihin myös väitöskirjani otsikko, *Figures of Fantasy*, ”Fantasiakuvia”, viittaa. Käsittelem tutkimuksessani internetin popularisointia ja sukupuolittamista, kyberpuheen muotoja ja seurauksia, sekä sen yhteyksiä naisruumiin kuvauksiin ja sukupuolierojen merkityksellistämiseen. Keskityn paljolti uutuuden lupausten ja hyvinkin tuttujen representaatioiden kierrätyksen väliseen ristiriitaan – siihen, millaisiin rajoihin mielikuviutus näyttää asettautuvan sukupuolesta ja uudesta mediateknologiasta puhuttaessa.

Tutkimassani kyberpuheessa teknologia edustaa rajan ylittämisen mahdollisuutta – vapautta ja vapautumista. 1960-luvun avaruuspuheessa ja kyborgi-kokeiluissa korostettiin tilaisuutta ”vapautua maan kahleista” ja ”maapäällisestä vankilasta”, joka viittasi sekä maa-

palloon että evoluution tuloksena syntyneeseen ihmisruumiiseen. Kybernetiikan nähtiin mahdollistavan ruumiin uudelleenrakentamisen ja sen paremman hallinnan, joka vapauttaisi astronautit etsimään uusia maailmoja ihmisen valloitettaviksi. (Clynes and Kline 1995, 29–31; Gray 1995, 47; Halacy 1965; Ceuzin 1965, 5) Kyberavaruuskuvastoissa tiedon valtamerialla matkaaminen mahdollistaa sekin ruumiin ylittämisen: tällä kertaa ruumis eli ”liha” jää taakse mielen matkatessa, kuten William Gibsonin kyberpunk-fiktioissa.

Ruumiittoman vapauden teema toistuu ajatuksissa, joiden mukaan kyberavaruudessa kuka tahansa voi olla kuka tai mikä tahansa. Kun identiteetin ja roolin kategoriat sulautuvat toisiinsa, identiteetti tulee ymmärretyksi yksilöllisenä valintana. Kyberpuhe nojaakin individualistiseen uskoon yksilön vapautteen ja valtaan keksiä itseään yhä uudelleen. Zillah Eisensteinia (1998, 31, 94–95) lainaten kyberpuhe painottaa vapautta, mutta vaikenee vallasta ja tasa-arvosta – kuten myös ruumiillisuuden merkityksistä, paikantuneisuudesta tai vapauden ehdoista.

Ruumista on määritelty niin 1960- kuin 1990-lukujenkin kyberfantasioissa välineeksi, jota voidaan muunnella yksilön vapauttamiseksi materiaalien ehtojen kahleista. Objektivoitu ruumis edustaa passiivista massaa, jonka merkitsemillä eroilla ei nähdä olevan merkitystä itsen keksimisen tai kehittämisen kannalta. Vapauden saavuttamiseksi ruumis tulee ylittää, rakentaa uudelleen tai unohtaa.

Kyberpuhe asemoi ruumiin liikkumattomuuden symboliksi, johon internetin mahdollistamia identiteetin liukuvuuksia voidaan suhteuttaa. Kuten Sara Ahmed (1998, 78; 2000, 84) toteaa, liikkuvuutta korostava retoriikka postuloi liikkumattomuutta, sillä liike voi tapahtua vain suhteessa johonkin, joka ei hievahda. Näin ollen liikkuvuuden retoriikka saattaa itse asiassa uusintaa oletuksia liikkumattomuudesta ja liikkuvuuden rajoista. Voidaan myös ajatella, että internetiin liittyvä lausuma ”mielikuvitus

on ainoa raja” – kuten myös fantasiat identiteettikategorioiden ylittämisestä verkossa – olettavat näiden rajojen ehdottomuutta ja liikkumattomuutta internetin ulkopuolella. Näin ollen hievahtamattomuus kiinnittyy ruumiiseen modernia ruumisymmärrystä toistaen, tutussa hengen ja materian, mielen ja ruumiin välisessä hierarkkisessa eronteossa. Liikkuvuuden ja muutoksen mahdollisuus taas sijoittuu ruumiittomana nähtyyn kyberavaruuteen.

Ruumis toimii myös sukupuolieron ankkurina, jonka kautta naisten kategoriaa ja jaettua naisten kokemusta määritellään – kuten esimerkiksi naisille suunnatuissa, menstruaatioon, äitiyteen, parinmuodostukseen, muotiin, terveyteen ja kauneuteen keskittyvissä verkkosivustoissa.

Sukupuolen uudelleenneuvottelun sijaan se rakentuu toistuvasti suureksi eroksi niin internet-opaskirjoissa kuin ministeriötason tietoverkkoja koskevissa julkaisuissakin. Sukupuolten eroa ankkuroidaan alkukertomuksiin metsästävistä luolamiehistä, hoivaavista naisista ja miehistä ”jotka eivät silitä”. Tällaiset tavat ymmärtää sukupuoli heteroseksuaalisten miesten ja naisten välisenä kuiluna – ”Suurena Rajana” – poistaa näkyvistä muiden identiteettikategorioiden merkityksen sekä ylipäättään naisten väliset erot ja valtasuhteet (Ahmed 1998, 58, 62). Samalla ne uudelleenartikuloivat ns. arkiajattelua (ts. ”tervettä maalaisjärkeä”) edustavia, usein hyvinkin stereotyyppisiä oletuksia naisista ja miehistä, ”meistä ja muista”.

Performatiivisen sukupuoliteorian viitekehysessä ajateltuna muotoilut sukupuolesta suurena rajana uusintavat heterojärjestystä, joka jakaa ruumiit kaksinapaisessa mallissa heteroseksuaalisiksi naisiksi ja miehiksi leimaten samalla muut seksuaaliset ja sukupuoliset identiteetit normista poikkeaviksi eli ”epänormaaleiksi” (Butler 1990, 134–136). Kaksinapaisissa joko/tai -malleissa käsitteen määrittely tapahtuu sen vastakohtan kautta – niinpä esimerkiksi naisten kategoria määrittyy suhteessa ”vastakkaiseen sukupuoleen”. Vastaavasti internet määrittyy uutena mediana suhteessa

vanhempiin medioihin, tai kyberavaruutena, joka on fyysiselle todellisuudelle vaihtoehtoinen tilallinen ja ajallinen ulottuvuus. Ihmisen toiseuksina taas toimivat niin koneet, eläimet kuin myös epätäydellisesti normatiiviseen ihmisen kategoriaan istuvat yksilöt.

Kaksinapainen vastakkainasettelu sisältyy myös identiteetin käsitteeseen, joka pohjaa samankaltaisuuteen ja eroon. Identiteettiasemat saavat merkityksen suhteessa toisiinsa ja yksilöt sekä tunnistavat itsensä että tulevat muiden tunnistamiksi luokittelujen kautta – kuten eri sukupuolten, ”rotujen” tai ikäryhmien edustajina. Judith Butler (1997, 20–22) painottaa identiteetin määrittelyn tapahtuvan suhteessa eroon: yksilöt etsivät tunnustusta olemassaololleen ”kategorioista, käsitteistä ja nimityksistä, jotka eivät ole heidän itse tekemiään”. Onkin siis keskeistä, millaisia merkityksiä kategorioiden ja nimitysten välisille eroille annetaan ja ymmärretäänkö vaihtoehtoja olevan aina vain kaksi (joko/tai).

Myös ”virtuaali-identiteettien” kuvittelu tapahtuu siteeraamalla tuttuja asemia ja nimikkeitä. Tämä ei kuitenkaan välttämättä merkitse näiden kategorioiden uudelleenneuvottelua tai uudelleenkäsitteellistämistä, tai sen pohtimista, millaisia kokemuksia tai toimijuuden mahdollisuuksia eri asemointien päällekkäisyydet saattavat tuottaa. Pikemminkin vaikuttaa siltä, että polarisoituneet identiteettikategoriat paikantuvat liikkumattomuutta edustavaan ruumiiseen, mistä johtuen kokemuksellisuutta ja aistimellisuutta koskevat kysymykset rajautuvat valtaosin pois keskustelulistalta. Internetissä tapahtuva eri identiteettien ”kokeilu” sulkee pois kysymykset sellaisista samastumisista, jotka eivät ole yksilön valintoja.

Mielikuvituksen voidaan ajatella asettavan rajoja uskottaville nimityksille ja kategorioille, sillä nämä rajat koskevat perustasolla myös yksilön tunnistettavuutta ja ymmärrettävyyttä. Mielikuvituksella näyttää myös olevan rajansa tavoissa kuvata sukupuolta vaikkapa tutkimis- tai kyborgi-fiktioissa tai naisille suunnatuissa verkkosivustoissa. Entä mitä mielikuvituksen

rajat merkitsevät tutkimuksen – ja erityisesti feministisen, muutokseen tähtäävän teoretoinnin – kannalta?

Väitöskirjani otsikon termi ”fantasia” viittaa kuvittelun voimaan ja toiston kautta vakiinnutettaviin fantasiasiakuviiin; kuten hoivaaviin, shoppaaviin tai romanttisiin naisiin. Nämä kuvat ammentavat tehonsa sukupuolta koskevas- ta arkiajattelusta (”maalaisjärjestä”), joka edellyttää toimiakseen jatkuvaa toistoa. Populaarikulttuuria edustava tutkimusaineistoni tarjoaa runsaasti esimerkkejä tällaisesta toistosta, jonka kautta kategorisoinnit ja määritelmät tulevat ”itsestään selviksi” ja siten näkymättömiksi. Vaikka tarkastelen tutkimuksessani myös vaihtoehtoisten nimitysten ja luokittelujen mahdollisuuksia, on valtavirran kuvien ja hege- monisten sukupuoliymmärrysten tarkastelu huomattavasti keskeisemmässä osassa.

Sannonnan mukaan etsivä löytää ja tutki- musaineistoni näyttää paikoin edustavan lopu- tonta toistoa ja tarjoavan niukalti esimerkkejä toisin toistamisesta. Toistosta puhuttaessa on kuitenkin tarpeen muistaa, ettei mikään toisto ole koskaan identtinen – että toistoon sisältyy myös muutoksen mahdollisuus.

Toistoon keskittyminen tekee näkyväksi tapoja, joilla normeja ja rajoja tuotetaan. Erojen tekoon ja nimeämiseen keskittyminen johtaa

myös pohtimaan määrittelyvallan kysymyksiä: sitä, mistä käsin ja millaisin seurauksin ”meitä ja muita” asetetaan paikoilleen ja eroja lukitaan kaksinaipaisiin malleihin. Arkinen ajattelu poh- jaa suurelta osin luokitteluille ja dualistisille malleille, joita – kuten Rita Felski (1997, 17) toteaa – ei voida vain yksinkertaisesti päättää ylittää. Ajattelun apuvälineinä ja muotteina toi- mivia luokitteluja voidaan kuitenkin kyseen- alaistaa ja määritellä toisin.

Ymmärrän feministisen tutkimuksen ja -teo- rian keinoiksi tarkastella fantasiasiakuvien muo- toutumista, ”terveen maalaisjärjen” toimia ja kategorisointien voimaa, sekä myös mahdolli- suudeksi etsiä uusia käsitteitä ja representaati- oita. Rajan käsite ei siis viittaa ylittämättömissä olevaan esteeseen vaan pikemminkin kokemuk- sen ja merkityksenannon kehyksiin, mieliku- vituksen muotteihin, jotka ovat ajateltavissa uudelleen. Vaikka mielikuvituksella siis saattaa olla rajansa, eivät nämä rajat ole suinkaan liikku- mattomia.

Susanna Paasosen väitöskirja ”*Figures of Fantasy: Women, Cyberdiscourse and the Po- pular Internet*” tarkastettiin Turun yliopiston humanistisessa tiedekunnassa 11.10.2002. suspaa@utu.fi

KIRJALLISUUS

...Ahmed, Sara 1998: *Differences that Matter: Feminist Theory and Postmodernism*. Cambridge UP, Cambridge.

...Ahmed, Sara 2000: *Strange Encounters: Embodied Others in Post-Coloniality*. Routledge, London.

...Balsamo, Anne 1996: *Technologies of the Gendered Body: Reading Cyborg Women*. Duke UP, Durham.

...Butler, Judith 1990: *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge, New York.

...Butler, Judith 1997: *The Psychic Life of Power: Theories in Subjection*. Stanford UP, Stanford.

...Ceuzin, Paul 1965: *L'astronautique transforme le monde*. Hachette, Paris.

...Clynes, Manfred E. & Kline, Nathan S. 1960/1995: *Cyborgs and Space*. Teoksessa Gray, Chris Hables (toim.): *The Cyborg Handbook*. Routledge, New York, 29–34.

...Eisenstein, Zillah 1998: *Global Obscenities: Patriarchy, Capitalism, and the Lure of Cyberfantasy*. New York UP, New York.

...Felski, Rita 1997: The Doxa of Difference. *Signs* 23:1, 1–21.

...Gray, Chris Hables 1995: An Interview with Manfred E. Clynes. Teoksessa Gray, Chris Hables (toim.): *The Cyborg Handbook*. Routledge, New York, 43–54.

...Halacy, D.S. Jr. 1965: *Cyborg: Evolution of the Superhuman*. Harper & Row, New York.

...Marjala, Auli 1997: ”Rajana vain mielikuvitus”. Telen medialaboratorio näyttää mainetta. *Helsingin Sanomat* 13.6.1997.

...Springer, Claudia 1996: *Electronic Eros: Bodies and Desire in the Postindustrial Age*. University of Texas Press, Austin.